

ПЕНСИЯ ТАЪМИНОТИДА ИШ СТАЖИНИ ҲИСОБГА ОЛИШИНING ИСТИҚБОЛЛИ ЙЎНАЛИШЛАР ТАҲЛИЛИ

Рахмонов Нуриддин Мухаммаджонович

Ўзбекистон Республикаси Банк-молия академияси

Бошқарув кадрларини тайёрлаш факультети декан ўринбосари,

Тошкент, Ўзбекистон. Email: nraxmonov86@gmail.com

ORCID: 0000-0001-5531-8460

ANALYSIS OF PROSPECTIVE DIRECTIONS OF ACCOUNTING FOR WORKING PERIOD IN PENSION

Nuriddin Rakhmonov Mukhamadjonovich,

Deputy dean of the Faculty for Management of personal training

Banking and Finance Academy of Republic of Uzbekistan,

Tashkent, Uzbekistan. Email: nraxmonov86@gmail.com

ORCID: 0000-0001-5531-8460

JEL Classification: J01, J26

Аннотация. Ушбу мақолада пенсия таъминоти тизмида энг глобал муаммолардан бири ҳисобланган аҳоли ёш таркибининг жиддий ўзгариши, яъни аҳоли ёш таркибида кекса ёшдаги фуқаролар улушининг ортиб бориши, аҳолининг ўртача умр кўриши давомийлигининг ошиб бориши, пенсия таъминотида меҳнат стажининг аҳамияти ва моҳиятини ўрганиш, меҳнат фаолиятини ҳисобга олиш, давлат пенсияларини тайинлаш ва тўлаш, пенсия имтиёзларини қўллаш ва фуқароларга пенсия таъминлаш билан боғлиқ бўлган масалалар келтириб ўтилган.

Жаҳон тажрибасининг кўрсатишича, пенсия тизими фаолиятини инсон манфаатларига қаратилган муносабатларни йўлга қўйиш ва ундан самарали фойдаланиш, ижтимоий муаммоларни ҳал қилиш ва кишиларни кексаликда камбағалликдан ҳимоялашда муҳим ўрин эгаллайди. Пенсия тизими пенсия бадаллар асосида шакллантириладиган ва аҳолининг ижтимоий эҳтиёжларини қондириш ва конституцион ҳуқуқларини амалга ошириш учун йўналтириладиган пул маблағлари фондидан фойдаланишига асосланади.

Ҳар қандай давлатнинг энг муҳим мажбуриятларидан бири бу ўз фуқаролари учун уларнинг узоқ йиллик самарли меҳнат давридан кейин кексаликни муносиб тарзда ижтимоий ҳимоя орқали таъминлаш ҳисобланади. Бу функцияни бажариш учун давлат меҳнатга лаёқатсиз аҳоли қатламига (қарилик, ногиронлик ва боқувчисини йўқотганлик бўйича) ижтимоий шаклга эга бўлган пенсия тўловлари шаклида моддий рағбатларни молиялаштириб боради. Кўпайиб бараётган аҳоли сони ва пенсия ёши ўтасидаги мутаносибликни тامينлаш, аҳолини меҳнатга лаёқатсиз қатламини ижтимоий ҳимоя қилиш учун пенсия олиш ҳуқуқини юзага келтирадиган ижтимоий ва иқтисодий муносабатларни самарали механизмини жорий этишда меҳнат стажини ва пенсияни ҳисоблашда қўлланиладиган ўртача иш ҳақи ўртасидаги боғлиқлики мунтазам кузатиб илмий жиҳатдан тадқиқ этиб бориш зарурати мазкур мавзунинг долзарблигини асослайди.

Abstract: In this article, a serious change in the age structure of the population, which is considered one of the most global problems in the pension system, that is, an

increase in the share of elderly citizens in the age structure of the population, an increase in the average life expectancy of the population, a study of the importance and essence of work experience in pension provision, taking into account labor activity, state issues related to appointment and payment of pensions, application of pension benefits and provision of pensions to citizens are mentioned.

World experience shows that the pension system plays an important role in establishing relationships aimed at human interests and its effective use, solving social problems and protecting people from poverty in old age. The pension system is based on the use of funds, which are formed on the basis of pension contributions and directed to meet the social needs of the population and exercise their constitutional rights.

One of the most important obligations of any country is to provide its citizens with adequate social security for old age after long years of productive work. To fulfill this function, the state finances material incentives in the form of social pension payments to the non-working population (for old age, disability and survivors). In order to ensure the proportionality between the growing population and the retirement age, to introduce an effective mechanism of social and economic relations that creates the right to receive a pension for the social protection of the population unable to work, to regularly monitor and conduct scientific research on the relationship between the length of service and the average salary used in calculating the pension necessity justifies the relevance of this topic.

Калим сўзлар: *Пенсия, пенсия таъминоти, белгиланган иш стажу ва иш ҳақлари, махсус иш стажу, ўртача иш ҳақи, таянч миқдор, иш стажини ҳисоблаш механизми.*

Keywords: *Pension, pension provision, fixed length of service and salary, special*

length of service, average salary, base amount, length of service calculation mechanism.

Қириш. Иқтисодиётнинг модернизациялаш шароитида давлат пенсия таъминотини ислоҳ этишнинг концептуал асосларини, жаҳонда пенсия тизимини вужудга келиши, ривожланиш омиллари ва босқичлари, бирдамлик пенсия тизимидан жамғариб бориладиган пенсия тизимига ўтишнинг объектив зарурлиги, ислоҳатларни иқтисодий механизми ва амалга ошириш дастаклари, ислоҳ этиш моделларини қиёсий таҳлил этиш ва уни Ўзбекистон давлат пенсия таъминотини ислоҳ этиш жараёнида ижодий қўллаш муаммолари бугунги кунда ушбу соҳанинг қай даражада долзарб эканлигини кўрсатади. Пенсия тизимининг пировард мақсади ҳамма меҳнат пенсионерларини моддий таъминотини барқарор механизмини яратишдан иборатдир. Тараққий этган мамлакатлар тажрибасига асосан бирдамлик тизимидан жамғарилиш тизимига ўтиш мамлакат пенсия тизимининг молиявий барқарорлигини таъминлаш имконини беради.

Пенсия тизими меҳнат, бандлик ва аҳолини ижтимоий ҳимоя қилиш тизимининг муҳим бўғини ва ижтимоий сиёсатнинг устувор йўналиши бўлиб, уни самарали амал қилиши мамлакатимиз иқтисодиётини барқарор суръатларда ривожланишини ва самарадорлигини оширишни муҳим омили ҳисобланади.

Пенсия тизими пенсия бадалларини ҳисобга олиш, тўплаш, уларни инвестициялаш пенсияларнинг миқдорини ҳисоб-китоб қилиш ва уларни тўлаш механизми ҳисобланади. Умумий тарзда, пенсия тизимининг даромадлари таркибига қуйидагиларни киритиш мумкин:

- иш берувчилар ва ходимларнинг ижтимоий суғурта бадаллари;
- инвестициялаштирилган капиталдан олинган дивидентлар;
- фуқароларнинг ихтиёрий равишда ўтказиладиган жамғармалари ва бошқалар.

Ўз навбатида, пенсия тизимининг харажатлари умумий кўринишда пенсия тўланмалари ва маъмурий бошқарув харажатларидан ташкил топади. Халқаро амалиётда пенсия тизимининг самарадорлигини “қоплаш коэффициенти”¹ орқали ўлчанади. Ушбу кўрсаткич тайинланган ўртача миқдорнинг ўртача иш ҳақиға нисбати билан ўлчанади. Халқаро Меҳнат ташкилоти тавсиясига кўра қоплаш коэффициенти 40%дан кам бўлмаслиги лозим. Бир вақтнинг ўзида, амалиётда ушбу ҳолатни аниқлашининг яна бир бошқа муҳим мезони “боғлиқлик

коэффициенти”дан фойдаланилади. Ушбу коэффициент пенсионерлар сонининг банд бўлган ходимлар сонига нисбати орқали ҳисобланади.

Материал ва метод. Пенсия тизими фаолияти ва ушбу тизимда иш стажини ҳисобга олиш ва иш ҳақи миқдорларининг ҳисоблашнинг халқаро амалиётда бир неча усулларда амалга оширилади. Шулардан келиб чиққан ҳолда, ушбу йўналиш бўйича тадқиқотлар олиб борган бир нечта хорижий ва маҳаллий олимларнинг таърифларини 1-жадвалга мувофиқ келтириб ўтилади.

1-жадвал

Пенсия тизими ва унинг асосий фаолият турлари тушунчаларининг таърифланиши²

Муаллифлар	Таъриф
А.Соловьев (2013 й)	“Пенсия” - бу ишчининг меҳнат фаолияти даврида Пенсия жамғармасига мажбурий ёки ихтиёрий равишда суғурта бадаллари шаклида ўтказиш орқали келажакда пенсия тўловлари учун тўланадиган ойлик иш ҳақининг маълум бир захирага олинган қисмидир.
В.Юрьева (2001 й)	пенсия тўловлари, фуқароларнинг белгиланган пенсия ёшига етганда, ногиронлик белгиланганда, боқувчисини йукотганда ҳамда давлат олдидаги узок хизматлари ва махсус хизматлари учун туланадиган пул туловларидир.
Эспинг-Андерсонлар (2007 й)	ёшга доир пенсияларини тайинлашда ва унинг миқдорини аниқлашда энг асосий эътибор иш ҳақини инobatга олиш бўйича илмий тадқиқотлар олиб боришган. Чунки, пенсия миқдори энг катта таъсир этувчи омиллардан бири иш ҳақидир
А.Григорьев (2010 й)	Пенсия соҳасида корпоратив ижтимоий дастурларни ишлаб чиқишда иш берувчиларнинг эркинлиги анча юқори бўлиши керак. Иш берувчилардан пенсия тўловларини тўлашда ҳар бир ходим дарҳол ушбу пулга бўлган ҳуқуқларни олиши ва иш берувчининг уларни тасарруф этиш ҳуқуқини йўқотишларини дарҳол сўндириши мумкин эмас. Бу ёндашув иш берувчиларнинг мотиватсиясини сезиларли даражада камайтиради. Иш берувчилар пенсия тўловларини ҳисобга олиш ва ходимларга маълум ҳуқуқларни тан олиш бўйича манёвр эркинлигини сақлашлари

¹ Мамлакат пенсия тизимининг самарадорлигини акс эттирувчи кўрсаткич бўлиб, ўртача пенсия миқдорининг ўртача иш ҳақи миқдорига нисбатини ифода этади.

² Манба: Муаллиф томонидан тадқиқот натижалари асосида тузиб чиқилган.

	керак, аммо бу шартлар корпоратив нафақа режасида аниқ белгиланиши ва ходимларга этказилиши керак. Ходимларнинг пенсия ҳуқуқларини ҳимоя қилиш, биринчи навбатда, уларни барча тегишли ахборот билан таъминлаши керак.
Н.В.Витрук (2008 й)	Суғурта пенсиясига бўлган ҳуқуқни амалга ошириш воситаси - бу фуқарога маълум турдаги суғурта пенсиясини тайинлаш билан "ўчирилган" ва суғурта пенсиясини тўлаш учун моддий ҳуқуқий муносабатларга йўл қўядиган қонуний даъво деб ҳисоблайди.
А.Мысляева (2007 й)	Пенсия миқдори иш хақи миқдори билан чамбарчас боғлиқдир. Агар иш хақи миқдори қандайдир сабабларга кура камайиши кузатилса, пенсия тўловлари миқдорини ҳам камайишини кузатиш мумкин. Бундай тизимда суғурта бадаллари тўлашдан бош тортиш учун иш хақи миқдорларини яширишга уринишлари мумкин.
А.Карлсон (1996 й)	Пенсияларнинг жорий етилиши болаларнинг ўзларининг кексалик ёшига қўйган сармоеси сифатида иқтисодий аҳамиятини йўққа чиқарди ва иқтисодий фойда бўлмаган тақдирда одамлар харажатларни минималлаштириш учун атайин иложи борича камроқ фарзандларни дунёга келтиришни бошлайдилар деб тақидлаб ўтишган.
Д.А.Рахмонов (2015 й)	Пенсияларни муддатидан олдин тайинлашда талаб этилган ёшга етгунга қадар ҳар бир ой учун чегириладиган сумма улушини табақалашган фоизларда белгилаш ҳамда ёшга доир пенсия тайинлашда пенсия ёшидан ортик; ишланган ҳар бир йил учун пенсия миқдорини ўртача иш хақиға нисбатан эмас, балки пенсионернинг ўз пенсия суммаси миқдорига нисбатан ортикча ишланган ойлар кесими бўйича фоизларда оширишни белгилашни келтириб ўтган.
З.Кузнецова (2014 й)	Сўнгги йилларда ривожланган мамлакатларда аҳолининг ўртача умр кўриш ёшининг ошиши ва туғилишнинг камайиши демографик масалалар қаторидан чиқиб тобора иқтисодий муаммоға айланиб бормоқда. Хусусан, 2000 йилда бир нафар 65 ёшдан ошган пенсионер фуқароға 4-5 нафар меҳнатға лаёқатли аҳоли нисбати тўғри келган бўлса, 2020-2025 йилларға бориб айрим Европа мамлакатларида уларнинг ўртасидаги нисбат 1:2,5 бўлиши кутилмоқда. Мазкур ҳолат пенсия таъминотиға оид харажатларни ўсиши пировардида яқин келажакда барқарор молиялаштириш учун қўшимча молиявий манбаларини излаб топишни ва давлат пенсия таъминоти самарадорлигини такомиллаштиришни тақозо этади.

Мазкур соҳадаги хорижий ва маҳаллий олимларнинг пенсия таъминоти, тизим фаолиятида иш стажлари ва иш ҳақларини ҳисобға олиш жараёнлари тўғрисидаги таърифларнинг ўрганиш ва таҳлил қилиш асосида биз ушбу тизим

фаолияти бўйича қуйидагича таърифларни келтириб ўтамыз:

Пенсия – уни олиш ҳуқуқи қонунда белгиланган шартларға ва меъёрларға мувофиқ аниқланадиган ҳамда шахсларға пенсия ёшиға тўлиш, ногиронлик ёки боқувчисини йўқотганлик муносабати

билан бериладиган ойлик тўлови. *Иш ҳақи* – шахснинг пенсиясини ҳисоблаш учун қабул қилинадиган иш ҳақи ҳисобланади. *Иш стажи* – меҳнат дафтарчаси ва иш жойидан, хизматдан, ўқишдан ёки архивдан берилган бошқа ҳужжатлар бўйича аниқланган, ишдаги танаффуслардан қатъий назар, қонун ҳужжатларига мувофиқ пенсия таъминоти ҳуқуқини берадиган меҳнат фаолияти ва бошқа фаолиятнинг умумий давомийлиги антлатади. Бундан ташқари, махсус иш стажи тушунчаси ҳам бор, бу халқ хўжалигининг муайян тармоқларида, касблар ва лавозимларда қонун ҳужжатларига мувофиқ имтиёзли пенсия таъминоти ҳуқуқини берадиган меҳнат фаолиятининг давомийлигини билдиради [1].

Фуқароларнинг меҳнат фаолияти самаралари ҳисобга олиш ва иш ҳақи миқдорларини ҳисоблаб чиқишда А.К.Соловьев ўз изланишларида қуйидаги бир қатор фикр ва тарифларни илмий асосланган ҳолда келтириб ўтган. Жумладан, Суғурта пенсия тизимидаги меҳнат ҳиссасини ўлчашнинг миқдорий мезонлари иш стажи ва иш ҳақи, даромад кўрсаткичлари сифатида тан олинади (шартли равишда молиялаштирилган моделда - тўпланган пенсия капитали/суғурта бадаллари миқдори). Шу билан бирга, авлодлар бирдамлиги ва жамғариб бориладиган пенсия дастурлари пенсияларни шакллантириш шартларини, пенсия миқдорларини диверсификация қилишга ва ҳар хил тоифадаги суғурталанган шахсларни ўзларининг пенсия ҳуқуқларини шакллантиришда фаол иштирок этишга, институционал ва суғурта моҳияти жиҳатидан иқтисодий рағбатлантиришга имкон берди. Анъанавий пенсия суғуртаси тизимларида параметр кўрсаткичлари пенсия ҳуқуқларида ҳисобга олинган иш стажи ва мажбурий пенсия суғуртасига

олинадиган даромад миқдори ҳисобланаши билдирган [2].

М.Зиядуллаев ўз илмий қарашларида қуйдагича такидлаб ўтганлар: нинг такидлашича, Иқтисодиётни эркинлаштириш босқичида Ўзбекистонда фаол ижтимоий сиёсатни амалга ошириш янги амалий ва самарали шакллари қўллашни тақозо этади. Жаҳон тажрибасига кўра, пенсия тизими фаолиятини йўлга қўйиш ва ундан самарали фойдаланиш бошқа даромад ҳисобга олинган ҳолатда ижтимоий муаммоларни ҳал қилиш ва кишиларни кексалиқда камбағалликдан ҳимоялашнинг муҳим воситаларидан бири бўлиб ҳисобланади. Пенсия тизими таъминот асосида шакллантириладиган ва аҳолининг ижтимоий эҳтиёжларини қондириш ва конституцион ҳуқуқларини амалга ошириш учун йўналтириладиган пул маблағлари жамғармасидан фойдаланишга асосланади. Пенсия тизимидаги хизмат қилувчи пенсия жамғармаси учун даромад манбаларининг аниқ белгиланганлиги, маблағларнинг қатъий мақсадли ишлатилиши, аҳоли ижтимоий табақалашувини юмшатишга йўналтирилганлиги, маблағларнинг шаклланиши ва ишлатилиши муддатларининг мос келмаслиги, мустақил молия-кредит ташкилоти ва бюджетдан ташқари мақсадли жамғарма эканлиги ҳамда ижтимоий таъминотнинг муҳим элементи эканлиги каби хусусиятлар ҳосилдир. Ўзбекистон Республикасида аҳолини, шу жумладан, кексаларни ижтимоий ҳимоя қилиш соҳасида амалга ошириб келинаётган ишларнинг барчаси Ўзбекистон Республикаси Конституцияси билан қафолатланган ижтимоий таъминот олиш ҳуқуқини рўёбга чиқаришга қаратилган. Масалан, Конституциянинг 39-моддасида “Ҳар ким қариганда, меҳнатга лаёқатини йўқотганда, шунингдек боқувчисидан маҳрум бўлганда ва қонунда назарда тутилган бошқа ҳолатларда

ижтимоий таъминот олиш ҳуқуқига эга” деб белгилаб қўйилган [3].

Натижалар. Давлат пенсия тизимини такомиллаштириш, унинг истиқболини белгилашда ривожланган хорижий давлатлар тажрибасини ўрганиш муҳим аҳамият касб этади. Европа статистика ташкилоти башоратига кўра, кейинги 50 йил давомида Европа мамлакатлари аҳолисининг қариши кузатилиб, бунда Чехия аҳолиси ёши янада тез суръатлар билан ўсиши тахмин қилинади.³ Европа Иттифоқи таркибидаги Чехия Республикаси пенсия тизимида уч бўғин: давлат, жамғариладиган ва хусусий пенсия фондларидан иборат. Пенсия миқдори асосий миқдор ҳамда даромад ва иш стажидан шаклланади. Чехияда мажбурий суғурта бадаллари тўловчилар 8,5 млн. киши бўлиб, улардан 5 млн. нафари ёлланма ишчи ва хусусий тадбиркорлар ташкил этади. Давлат пенсияси учун пенсия бадалларини тўлашда юқори чегара ўрнатилган бўлиб, у ҳозирда 148 440 Чехия кронни ташкил қилади. Бу миқдордан ошиқ иш ҳақи олувчилар фақат шу миқдордаги иш ҳақларидан суғурта бадали тўлайди. Бунда ишловчи 6,5 фоиз, иш берувчи - 25 фоиз, хусусий тадбиркор – 29,2 фоиз суғурта бадаллари тўлайди. Бунда ҳисобланган база 5928 кронадан кам бўлмаслиги керак, ушбу базадан кам бўлса 1730 крона тўлайди. Пенсия таъминоти тизимида уч пенсия тури: ёшга доир, боқувчисини йўқотганлик ва ногиронлик пенсиялари мавжуд.⁴ Ёшга доир пенсияга чиқиш еркаклар ва аёлларга 65 ёш, талаб қилинган иш стажини 28 йил, бунда камида 18 йил иш стажига ега бўлиши керак. Пенсия ҳисоблашнинг янги тартиби ишлаб чиқилиб, унда:

- асосий белгиланган миқдори 2230 крона;
- ўртача иш ҳақининг 11 061 кронагача 100 фоиз;
- ўртача иш ҳақининг 11 061 дан 29

159 кронагача 28 фоиз;

- ўртача иш ҳақининг 29 159 дан 100 548 кронагача 16 фоиз;

- ўртача иш ҳақининг 100 548 кронадан ортиқ қисмига 8 фоиз ҳисобга олинади ҳамда умумий миқдор йиллик стажига қараб 1,5 фоизга кўпайтирилади, аниқланган суммага 2230 крона қўшилади ва пенсия миқдори аниқланади. Ўртача иш ҳақи миқдори тегишли коэффициентлар билан охириги 15 йиллик суғурта бадаллари тўланган иш ҳақидан аниқланади. Ёшга доир пенсия тайинлашда фуқаро белгиланган ёшни муддатидан 3 йил олдин пенсияга чиқиш имтиёзи мавжуд, бунда белгиланган ёшни муддатидан 3 йил олдин пенсияга чиқса 1,5 фоизга, 2 йил олдин чиқса 1,2 фоизга, 1 йил олдин чиқса 0,9 фоизга аниқланган пенсия миқдоридан ҳар бир чорак учун камайтирилади. Боқувчисини йўқотганлик пенсиясини тайинланишда ёшга доир пенсиясини ҳисоблаб чиқиш тартиби қўлланилади. Ногиронлик уч тоифада аниқланиб, пенсия тайинлашда иш стажини талаб қилинмайди, лекин 28 ёшдан ошганларга камида охириги 10 йилликнинг беш йилида ишлаган бўлиши шарт. Ҳисоблаш тартиби қуйидагича:

1) асосий белгиланган миқдори ўртача иш ҳақининг 9 фоизи ёки 2250 крона белгиланган. Ўртача иш ҳақи миқдори тегишли коэффициентлар билан охириги 15 йиллик суғурта бадаллари тўланган иш ҳақидан аниқланади;

2) ногиронлик I тоифасига миқдор йиллик стажига қараб 0,5 фоизга кўпайтирилади;

3) II категорияга йиллик стажига қараб 0,75 фоизга кўпайтирилади;

4) III категорияга йиллик стажига қараб 1,5 фоизга кўпайтирилади. Чехия пенсия тизимида жиддий тус олаётган муаммо

³Европа статистика ташкилоти www.epp.eurostat.ec.europa.eu интернет сайти маълумотлари асосида тайёрланди.

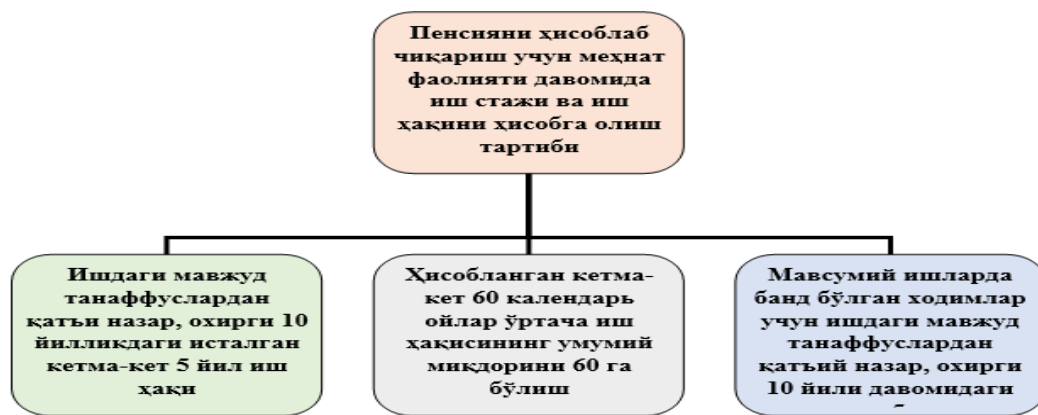
⁴Хмыз О.В. Направления интеграции системы пенсионного обеспечения Чехии с европейской. Московский

государственный институт международных отношений. 2011.

сифатида ўсиб боровчи пенсия харажатларини молиялаштириш ҳисобланади. Ҳозирда, пенсия харажатлари ЯИМга нисбати 7 фоиз бўлса, 2060 йилда бу кўрсаткич 11 фоизни ташкил этади. Шунингдек, 2060 йилда мамлакатнинг 65 ёшдан юқори аҳоли 1,6 млн. дан 3,2 млн. кишига, 75 ёшлилар 0,7 млн. дан 2 млн. кишига, 85 ёшлилар 0,2 млн. кишидан 0,7 млн. нафарга етиши кутилмоқда. Шу нуқтаи назардан,

экспертларнинг фикрича, демографик ўсишнинг салбий тенденциясини ўзгартириш юзасидан зарурий пенсия ислохотлар амалга оширилмаса, 2050 йилда Чехия пенсия тизими таназзулга юз тутишини тахмин қилиш мумкин.

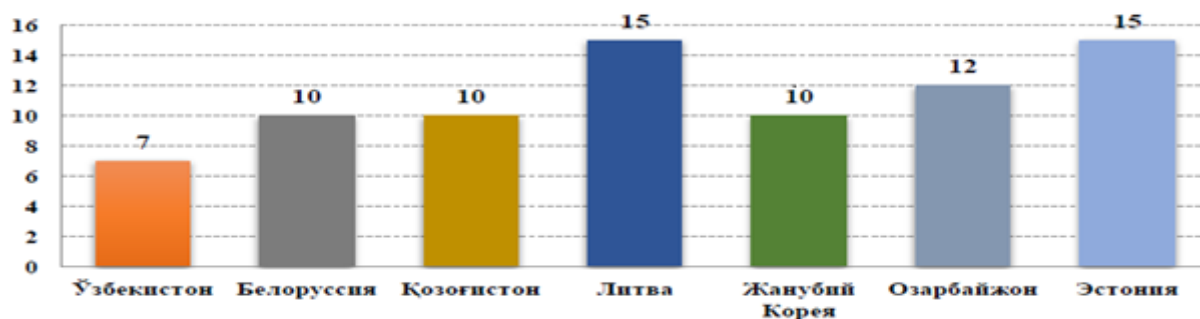
Юртимизда бугунги амалдаги қонунчиликка асосан иш стажларини ҳисобга олиш тартиби қўйидаги шаклда амалга оширилади:

1-расм. Пенсияларни ҳисоблаб чиқаришда иш стаж ва иш ҳақиларни ҳисобга олиш тартиби⁵

Белгиланган тартиб асосида иш стажлари ва иш ҳақилари ҳисоблашда пенсияни ҳисоблаш базавий миқдорининг

ўн иккидан ортиқ бўлмаган миқдордаги ўртача ойлик иш ҳақи ҳисобга олинади.

⁵ Ўзбекистон Республикасининг “Фуқароларнинг давлат пенсия таъминоти тўғрисида” ги қонуни.

2-расм. Пенсияни ҳисоблаш чиқариш учун талаб этиладиган энг кам иш стажи миқдори⁶.

2-жадвал

Ривожланган давлатларда ёшга доир пенсия учун талаб этилган меҳнат стажи ва пенсияга чиқиш ёши

Мамлакатлар номи	Ёшга доир пенсия учун талаб этилган меҳнат стажи		Умумий асосларда ёшга доир пенсияга чиқиш ёши	
	Эркаклар	Аёллар	Эркаклар	Аёллар
АҚШ	10	10	66	60
Франция	40	40	62	62
Германия	5	5	65	65
Испания	15	15	65	65
Италия	18	18	65	60
Япония	25	25	65	65
Чехия	10	10	62	60
Жанубий Корея	20	20	60	60
Латвия	10	10	62	62
Литва	30	30	62.5	60
Эстония	15	15	63	63
Озарбайжон	12	12	62	57
Арманистон	25	25	63	63
Беларус	25	20	60	55
Россия	25	20	60	55
Тожикистон	25	20	63	58
Туркменистон	25	20	62	57
Ўзбекистон	25	20	60	55

Колаверса, дунёда демографик аҳоли сонинг ортиши ҳисобига, пенсияга чиқишга бўлган талаб ва ёш бўйича ҳам ўзгартиришларни кузатиш мумкин. Юқоридаги жадвал асосида пенсия ёшини қонун билан белгиланган пенсия ёшидан кейинга қолдириладан кейин ишлаган ҳар бир ой учун 0,5% юқори пенсия йиғими ҳисобга олинса, бизнинг тартиб бўйича ҳар бир пенсиядан кейин ошириб бажарилган йиллик стаж учун ҳисобга олинган ўртача иш ҳақининг 1%дан кўшиб берилиши назарда тутилади.

Мунозара. Ҳар бир ҳисобга

олинадиган пенсия миқдори иш стажининг муддатига боғлиқ бўлиб, улар қуйидагича таркиб топади:

- пенсиянинг таянч миқдоридан;
- иш стажи учун пенсиянинг оширилишидан;
- пенсияга қўшиладиган устама ҳақлардан.

Пенсияларнинг таянч миқдорлари қуйидагича белгиланади:

а) ёшга доир пенсия учун — пенсияни ҳисоблаб чиқариш учун (31 ва 33-моддалар) олинадиган ўртача ойлик иш ҳақининг 55 фоизи, лекин расмий белгиланган ёшга доир

⁶ Пенсия ва ижтимоий жамғармалар халқаро ассоциацияси маълумотлари асосида <https://www.apsf.ru/>

энг кам пенсиянинг камида 100 фоизи миқдорида;

б) I ва II гуруҳ ногиронларига ногиронлик пенсияси учун — пенсияни ҳисоблаб чиқариш учун олинadиган ўртача ойлик иш ҳақининг 55 фоизи, лекин ёшга доир энг кам пенсиянинг камида 100 фоизи миқдорида;

г) оиланинг меҳнатга лаёқатсиз ҳар бир аъзосига боқувчисини йўқотганлик пенсияси учун — пенсияни ҳисоблаб чиқариш учун олинadиган ўртача ойлик иш ҳақининг 30 фоизи, лекин ёшга доир энг кам пенсиянинг камида 50 фоизи миқдорида;

д) ота-онасидан жудо бўлган (чин етим) болаларга ёки вафот этган ёлғиз онанинг болаларига, ҳар бир болага боқувчисини йўқотганлик пенсияси учун — пенсияни ҳисоблаб чиқариш учун олинadиган ўртача ойлик иш ҳақининг 30 фоизи, лекин ёшга доир энг кам пенсиянинг камида 100 фоизи миқдорида иш стажи учун пенсиянинг оширилишидан;

Пенсия тайинлашда талаб этиладиганидан ортиқча иш стажининг ҳар бир тўлик йили учун (пенсияларнинг таянч миқдорлари) қуйидагича оширилади:

а) ёшга доир пенсиялар — пенсияни ҳисоблаб чиқариш учун олинadиган ўртача ойлик иш ҳақининг 1 фоизи миқдорида;

б) I ва II гуруҳ ногиронларига ногиронлик пенсиялари — пенсияни ҳисоблаб чиқариш учун олинadиган ўртача ойлик иш ҳақининг 1 фоизи миқдорида;

г) боқувчисини йўқотганлик пенсиялари оиланинг меҳнатга қобилиятсиз ҳар бир аъзоси учун — боқувчининг ўртача ойлик иш ҳақининг 0,5 фоизи миқдорида оширилади.

Отасидан ҳам, онасидан ҳам жудо бўлган (чин етим) болаларга тайинланadиган боқувчисини йўқотганлик пенсияларини ошириш ота ва она иш ҳақларининг умумий миқдоридан келиб чиқиб, пенсияни ҳисоблаш базавий миқдорининг ўн баробари миқдори доирасида амалга оширилади.

пенсияга қўшиладиган устама

ҳақлардан

ҳисоблаб чиқарилган пенсияларга устама ҳақлар қуйидаги миқдорларда белгиланади:

а) I гуруҳ уруш ногиронларига — пенсияни ҳисоблаш базавий миқдорининг 150 фоизи;

б) II гуруҳ уруш ногиронларига — пенсияни ҳисоблаш базавий миқдорининг 125 фоизи;

г) кўзи ожизлик бўйича I гуруҳ ногиронларига — пенсияни ҳисоблаш базавий миқдорининг 100 фоизи;

д) I гуруҳ ногиронларига — пенсияни ҳисоблаш базавий миқдорининг 75 фоизи;

е) II гуруҳ ёлғиз ногиронларига — пенсияни ҳисоблаш базавий миқдорининг 75 фоизи;

ж) уруш қатнашчилари ва уларга тенглаштирилган шахсларга — пенсияни ҳисоблаш базавий миқдорининг 50 фоизи;

з) 1941 — 1945-йиллардаги уруш даврида мамлакат ичкарасида ишлаган ва ҳарбий мажбуриятни бажарган шахсларга — пенсияни ҳисоблаш базавий миқдорининг — 30 фоизи;

и) вафоти ҳарбий хизмат ёки ички ишлар органларидаги хизмат мажбуриятларини бажариш билан боғлиқ ҳарбий хизматчиларнинг ҳамда ички ишлар органлари ходимларининг ота-оналарига ва янги никоҳдан ўтмаган бева хотинларига (бева эрларига) — пенсияни ҳисоблаш базавий миқдорининг 30 фоизи.

к) Ўзбекистон Республикаси олдида алоҳида хизматлари бўлган шахсларга — хизматларига қараб — пенсияни ҳисоблаш базавий миқдорининг 100 фоизидан 150 фоизигача.

л) ёшидан қатъи назар имтиёзли пенсияга чиқиш ҳуқуқига эга бўлган артистларга — пенсияни ҳисоблаш базавий миқдорининг 75 фоизи;

м) театр-концерт ташкилотлари артистлари ва бадий ходимларига, театр ва мусиқа санъати ижодий ходимлари тайёрловчи ўқув муассасаларининг профессор-ўқитувчилари ва

концертмейстерларига, Вазирлар
Маҳкамаси белгилайдиган — пенсияни
ҳисоблаш базавий миқдорининг — 50
фоизи.

Қуйидагилар иш стажига қўшиб
ҳисобланади:

а) 2019 йил 1 январга қадар бўлган
давр учун — фаолият тури, мулк ва хўжалик
юретиш шаклларида қатъи назар, ходим
давлат томонидан ижтимоий суғурталанган
ҳолда бажарган ҳар қандай иш, агар у
Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги
ҳузуридаги бюджетдан ташқари Пенсия
жамғармасига суғурта бадаллари тўлаган
бўлса;

2019 йил 1 январдан кейинги давр
учун — ходим томонидан бажарилган ҳар
қандай иш, агар меҳнатга ҳақ тўлаш
тарзидаги даромадлар ҳисобланган бўлса.

1965 йилдан кейинги давр учун жамоа
хўжалигидаги иш стажини ҳисоблаб
чиқаришда, агар жамоа хўжалиги аъзоси
узрсиз сабабларга кўра жамоа хўжалигида
белгиланган меҳнатда иштирок этиш
минимумини бажармаган бўлса, ишланган
вақтнинг амалда давом этган даври ҳисобга
олинади.

Ижодий фаолият билан машғул
ходимларнинг иш стажини, башарти улар
Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги
ҳузуридаги бюджетдан ташқари Пенсия
жамғармасига суғурта бадаллари тўлаган
бўлсалар, ижодий уюшмаларнинг
бошқарувлари ана шу муаллифнинг асари
эълон қилинган ёки биринчи марта жамоат
олдида ижро ёки намойиш этилган кундан
эътиборан белгилайдилар;

б) ҳарбий хизмат ва партизан
отрядлари ҳамда қўшилмаларида бўлиш,
давлат хавфсизлиги органларида ва ички
ишлар органларида хизмат қилиш;

в) идоравий бўйсунувидан қатъи
назар, ҳарбийлаштирилган соқчиликдаги,
махсус алоқа органлари ва тоғ-кон-қутқарув
қисмларидаги хизмат;

г) якка тартибдаги меҳнат ва оилавий
тадбиркорлик фаолияти, шу жумладан
шахсий ёрдамчи хўжаликдаги ва юридик

шахс ташкил этилмаган ҳолдаги деҳқон
хўжалигидаги фаолият:

2019 йил 1 январга қадар бўлган давр
учун — Пенсия жамғармасига суғурта
бадаллари тўланган тақдирда, 2019 йил 1
январдан 2019 йил 31 декабрга қадар бўлган
давр учун — ягона ижтимоий тўлов
тўланган тақдирда амалга оширилади.
Қолган ҳолатларда 2020 йил 1 январдан
— ижтимоий солиқ тўланган тақдирда
ҳисобга олинishi назарда тутилади.

Хулоса. Пенсия тизими меҳнат,
бандлик ва аҳолини ижтимоий ҳимоя қилиш
tizimining муҳим бўғини ва ижтимоий
сиёсатнинг устувор йўналиши бўлиб, уни
самарали амал қилиши мамлакатимиз
иктисодиётини барқарор суръатларда
ривожланишини ва самарадорлигини
оширишни муҳим омили ҳисобланади.
Умуман олганда пенсия тизимининг
тарққиёти зиддиятли характерга эга. Бу, бир
томондан, ходимларнинг кексалик ёши,
меҳнат қобилияти, боқувчисини йўқотганда
даромадларидан маҳрум бўлишидан ҳимоя
қилувчи ва ижтимоий жиҳатдан қўллаб-
қувватловчи тизим бўлса, иккинчи
томондан эса, пенсия тизими мамлакат
молия тизимининг таркибий қисми
сифатида унинг молиявий ресурсларини
қайта тақсимлашда иштирок этади.
Бадаллар ва пенсия тўловлари миқдори
ўртасидаги бевосита боғлиқлик кишиларда
бадалларни солиқ сифатида қабул
қилмасликка ундайди. Бадалларни
тўламасликдан манфаатдор бўлиш,
“норасмий сектор” га ўтиб кетиш ка салбий
ҳолатларнинг олди олинади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикасининг “Фуқароларнинг давлат пенсия таъминоти тўғрисида”ги Қонуни. 1993 йил 3 сентябрь.
2. А.В.Вахабов, Ш.Х.Хажобакиев, Б.Б.Бахтиёр, Ж.Н.Файзуллаев, Ш.П.Рахманов, Д.Ш. Одинаев. Пенсия тизимини ривожлантиришнинг хориж тажрибаси. Дарслик. / А.В.Вахабов, Ш.Х.Хажобакиев, Б.Б.Бахтиёр, Ж.Н.Файзуллаев, Ш.П.Рахманов, Д.Ш. Одинаев. – Тошкент.: “Iqtisod-Moliya”, 2018. - 394 б.
3. Вахабов А.В., Мажидов Н.М. Жамғариб бориладиган пенсия жамғармасининг Ўзбекистонда инвестиция сиёсатини амалга оширишдаги роли. Монография. –Т.: “Universitet”, 2017. -127 б.
4. Ijtimoiy ish va ijtimoiy ta'minotga kirish: Darslik / A.V. Vaxabov, Sh.Sh. Zaxidova, B.B. Baxtiyurov, D.SH. Odinaev, J.N. Fayzullayev; - T.: “Iqtisod-Moliya”, 2018. – 168 b.
5. Вахабов А.В. — Бозор муносабатлари тизимидаги ижтимоий фондлар. – Т.: — Шарқ, 2003. 90 б.
6. Мажидов Н.М. Ўзбекистон Республикасида ижтимоий суғурта тизимини ислох қилиш (пенсия тизими мисолида). Иқтисод фанлари номзоди илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация автореферати. – Тошкент, 2003. – 23 б.
7. Умурзаков Б.Х. Проблемы пенсионного обеспечения в условиях рыночных отношений. Монография. – Т.: «Фан», 2005. – 175 с.
8. Хакимова М.А. Реформирование и развитие социального сектора Узбекистана в условиях перехода к рынку. Автореферат дисс. на соис. учен. степ. д.э. н. – Ташкент, 2000. – 38 с.
9. Хусанов Б.Ш. Проблемы регулирования финансового механизма социального обеспечения населения. Автореферат дисс. на соис. учен. степ. канд. экон. наук: – Ташкент, 2011. – 25 с.
10. Антропов В.В. Социальная защита в странах Европейского союза. История, организация, финансирование, проблемы / М., 2006. – 271 с.
11. Иванов А.Н. Пенсионное страхование как фактор трудовой мотивации /Автореферат дисс. на соис. учен. степени к.э.н. – М.: 2008. – 18 с.
12. Вахабов А.В. Пенсия тизимининг молиявий барқарорлигини таъминлаш муаммолари. “Пенсия тизимининг молиявий барқарорлигини таъминлаш ва самарадорлигини ошириш” мавзусида республика илмий-амалий конференция. - Тошкент.: “Университет”. 2017. 4-11 б.
13. Гонтмахер Е. Особенности реформирования пенсионного обеспечения в Германии // Социальная политика в период перехода к рынку: проблемы и решения. - М.: Московский центр Карнеги, 1996. - 131-132-б.
14. Далимов Р.Т. Мировой опыт реформирования пенсионной системы и его применение в условиях переходной экономики. –Т.: Университет, 2003. – 212 с;
15. Зотов И. Роль НПФ в реализации новой модели пенсионного обеспечения.// Человек и Труд. Москва. 2002. №11.-20-стр.
16. www.stat.uz
17. www.pfru.uz
18. www.worldbank.org
19. www.unstats.un.org
20. www.undp.org